

KÁLLÓ MINT VÉGVÁR.

Mikor a török a XVI. század derekán Temesvár, Szolnok, Lippa, Jenő, Gyula és a többi nevezetes helyek elfoglalása után csaknem az egész Alföldet behódoltatta, a Tiszántul fekvő vármegyék más része pedig Váradtól és Debreczentől kezdve föl egészen Husztig jobbra *János Zsigmond* erdélyi fejedelmet uralta, a ki egyideig Szathmárt, Bereget, Ugocsát, sőt Zemplén és Abauj nagy részét is hatalmában tartotta: a királyi Magyarország végső határa, melyen túl már a hódoltság kezdődött, egyfelől Szabolcs vármegye, másfelől *Eger* vára volt.

És mialatt somlyai Báthory István váradi kapitány tüzzel-vassal terjesztette János királyfia birodalmát, az alatt rokonai az *ccsedí* Báthoryak, meg a Kisvárdai és Rosályi Kun család tagjai állhatatosan megmaradtak Miksa hűségében, a kinek 1568-ban végre sikerült a törökkel 8 esztendőre békességet kötni. Látván pedig, hogy az ellenség békeidőben sem hagy föl a hódoltság terjesztésével s a szolnoki rablócsapatok Szabolcs és Szathmár megyében fekvő jószágaikat örökösen pusztítják, égetik, a föld népét rablásra hurcolják, mivelhogy a *Nyírségen* semmi olyan nevezetes erősség nem volt, honnan az ellenséget föl lehetett volna tartóztatni: a király és az országtanács beleegyezésével az 1570. évfolyamán *Kálló* vár építéséhez fogtak, hogy a török birodalom és Erdély felől örálló helyük legyen. A vár építéséhez pedig — mint *Lónyay András* kapitány írja — oly nagy kedvük volt az uraknak, hogy *Báthory Miklós* országbíró nem szánta az ásóval a földet hányni, hogy mindeneknek jó példát mutasson.¹⁾

¹⁾ Egy Kolozsvárott 1722-ben nyomtatott Kalendáriumban olvasom

A föld, melyen a kastély állott — mert eleinte szerényen csak *castellumnak* nevezték — és a körülette fekvő tartomány, a Kállay nemzetség öröksége volt s a nagy lelkesedés miatt, úglát-szik, csak későn jutott eszükbe, hogy a véghely fönntartásához, a vitézek rendes hópénzén kívül — jószág is okvetetlenül szükséges, lovaiknak, barmuknak nyáron legelő, télére takarmány, maguknak szántóföld, hogy legalább kenyerük legyen. A régi *Kállót* a török elpusztította, lakosai földönfutókká lettek, a közelebb s távolabb fekvő falvak jobbágyait senki sem kényszerithette, hogy a király várához adózzanak, s az őrseget élelemmel tartsák, s minthogy a szomszéd nemes urak, a kik egy darabig — persze saját érdekükben — a vitézlőrend fenntartásáról gondoskodtak, csakhamar megunták a dolgot: az 1574. évi pozsonyi országgyűlésen a rendek már azon panaszkodtak, hogy a kastély, melynek egy részét, valami véletlen szerencsétlenség következtében, a tűz is megemésztette, olyan romlott és fogvatkozott állapottal vagyon, hogy ebből sok kár és veszedelem származhatik. — Kérték tehát a királyt, hogy őrséggel megrakotván, rendeljen Kállóhoz valamelyes jószágot, hogy a vitézeknek legyen miből élniök, a ki megértvén a helynek fontos voltát, megígérte, hogy katonasággal és eleséggel el fogja látni a kastélyt.¹⁾ De az országgyűlés nem nyugodott meg a király válaszában, és második fölterjesztésében újlag hangsúlyozta, hogy *Kálló* fönntartására földbirtok is szükséges, figyelmeztetvén Miksát arra a körülményre, hogy Szabolcs vármegye eddigelé a rendek által megajánlott ingyen munkát *Tokajhoz*, *Ecsedhez* és *Várdához* szolgáltatatta s nincs ahhoz való ereje, hogy még *Kállót* is építse, arról tehát másképen kell gondoskodni, mert ha egyszer, a mitől Isten őrizzen, az ellenség kezére kerül, abból a Tiszán innen és túl

«Anno 1570. Kálló vára építettik». A datum helyes voltát az is bizonyítja, hogy a pozsonyi országgyűlésnek 1574 márczius 21-én kelt fölterjesztése szerint a kastély csak a *minap* (nuper) épült. (Magyar országgyűlési Emlékek VI. k. 39. l.)

¹⁾ «Et cum castellum illud bonis et juribus possessionaribus careat, et hactenus ex solis nobilium vicinorum bonis sustentatum est, quæ ulterius ei intertenendo sufficere non poterunt, Majestas sua Cæsarea dignetur modum aliquem invenire, et aliqua bona ad idem Castellum deputare, ex quibus milites sustententur.» (U. o. 40. és 74. l.)

fekvő tartománynak végső veszedelme következhetik.¹⁾ A dolognak az lett a vége, hogy az országgyűlés az 1567. és 1569. évi törvények módosításával Bereg és Ung vármegye ingyen munkáját (*gratuitus labor*) Kállóhoz rendelte,²⁾ annak azonban nincs nyoma, hogy a kastélyhoz jószágot is deputáltak volna.³⁾

De a Kállay nemzetség nem bírta a vitézeket megakadályozni abban, hogy az elpusztult és lakatlanul álló földeket művelés alá ne vegyék, a kik viszont a környékbeli jobbágyokat vérök hullásával oltalmazták a török rabló beütései ellen, a miből természetesen a földes uraknak is nagy hasznuk volt. Idő multával min több s több ember szállott a vár alá, mert Rudolf megparancsolta a kapitányoknak, hogy a hódoltságról futott népet szívesen fogadják, a kik aztán hajlékot építettek, örökséget szereztek maguknak s mint a király jobbágyai hasznos szolgálataik fejében szép szabadságot kaptak. Így keletkezett a mai *Nagy-Kálló*, nem a régi község helyén, melyet a vitézlő rend fölfogott *füvelőnek*, hanem közvetlenül a király vára alatt, melynek fontossága, a hódoltság terjedése s az erdélyi zavarok miatt, napról-napra növekedett. A városi polgárok pedig gazdátlan birtoknak tekintvén az egész határt, s a fegyveres erőben bizakodva, folytonosan terjeszkedtek, mialatt a *Kállay* nemes urak fájó szívvel nézték, hogy bitorolják a jövővények, apáiknak vérrel szerzett örökségét.

De hiába mentek panaszra akár a királyhoz, akár az országgyűléshez, a Báthoryak hatalmasabbak voltak náluknál. ezek pedig, saját érdekükben a polgároknak fogták pártját, kivált azóta, hogy a király a kállai dézma jövedelmét Báthory Miklós országbirónak ajándékozta. A régi földesurak persze csak a várost kívánták, és örömet belenyugodtak volna abba, hogy a várat ezentúl is

¹⁾ U. o. 88. l.

²⁾ 1574. évi V. t. cz. Hogy a munkácsi uradalom *Munkács* várához avagy Kállóhoz szolgáljon, azt a rendek a király elhatározására bízták.

³⁾ Később azonban meg is rendelt az ország a vár föntartására valami jövedelmet, mert az őrség 1631-ben azt állította, hogy *régen* a n.-kállai, nádudvari, kis-várdai, továbbá a n.-mihályi, kaposi, szobránczi és bodrogközi bárány, búza és bor dézmát Kállóhoz szolgáltatták. (*Hadtört. Közl.* VII. évf. 638 l.)

a király zsoldján szolgáló katonaság óltalmazza, de a hadi tanács bölcsen tudta, hogy a véghely a város nélkül fönn nem állhat, mivel pedig arra nagy szüksége volt az országnak, emlegethették ott a Kállayak untilig-fáradtig a maguk törvényes igazságát.

Bocskay támadása idején *Kálló* a hajduk kezére került s mikor a fejedelem a jámbor vitézeket nemességgel és birtokkal jutalmazta, többek között a várost is nekik adományozta. De a Kállayak tiltakoztak a törvénytelen adomány ellen s minthogy igényüknek jogos voltát, Bocskayval szemben, most már az udvar is elösmerte, a bécsi békekötés értelmében, Rudolf király ígérete szerint, ősi javaikat vissza kellett volna kapniok.¹⁾ A hajduk azonban nem engedték a maguk igazságát és Bocskay halála után új mozgalmat indítottak, hogy a királyt elűzik a trónról és vissza állítják az ország régi szabadságát. Ezalatt a biztosok elfoglalták Kállót és *Rákóczy Lajos* főkapitány az őrséget Magyarország hűségére eskette. Hiába biztatta Nyáry Pál az elkeseredett embereket, hogy Kálló dolgában nem fognak megcsalatkozni s a szegény megholt fejedelem minden adományát helyre állítja az ország, Nagy András vezérlete alatt az egész Tiszán túl való földet elborították s a török segítségével bizakodva, most már nem elégedtek meg Kálló városával, hanem még a *várat* is követelték, avagy pedig — úgymond — hanyassa el az ország, hogy ártalmukra többé ne legyen.²⁾

A dolognak az lett a vége, hogy a hajdu vitézeket Homonnay Bálint és társai nagy nehezen lecsendesítették ugyan, de a békeségnek a Kállayak adták meg az árát, mert a hajduk az 1608. év tavaszán minden tiltakozásuk daszára megtelepedtek a városban. Ott azonban *Elek János* vicze generális addig torzsalkodott Rákóczy Lajossal, hogy utóljára is a hajduk *Nádudvarért*, *Csegéért* és *Kabaért* lemondtak Kállóról, csak azt követelték, hogy az ország kastélyt építsen nekik, az odavaló birtokos nemeseket pedig kibecsültesse, hogy annak utánna, *«mint immár szabadságban élő*

¹⁾ A bécsi békekötés 12. pont 8. §-a.

²⁾ Hadtörténelmi Közlemények VI. évf. 85 l.

emberek az erdélyi székelyek módgya szerint tartozzanak Magyarországnak és Erdélyországnak szolgálni». ¹⁾

De Ilyésházy nádor közbejött halála és más akadályok miatt a szerződést nem lehetett végrehajtani s a hajduk mindaddig Kálló városában maradtak, a míg végre *Báthory Gábor* erdélyi fejedelem, a kinek különös érdekében állott megnyerni és lekötelezni magának a vitézeket, az 1609. év folyamán cserébe saját jószágát *Böszörményt* adományozta nekik. ²⁾

A Kállay nemzetség «nagy igazságot remélvén ahhoz a helyhez», melynek keresésétől oly hosszú idő óta soha meg nem szünt, most Báthorynál zörgetett, de hasztalanul, mert a fejedelem, a kassai szerződés értelmében Kálló városát visszaadta a királynak, és így nem volt más hátra, mint hogy Rudolf ígérete s a bécsi békekötés alapján, az országrendek közbenjárásához forduljanak. El is futották nagy hamarsággal a vármegyéket, és sok törekedésük után csakugyan elérték, hogy az 1609. évi pozsonyi országgyűlés Kálló város és tartománya visszaadatását elrendelvén, a végrehajtást a nádorra bizta. ³⁾ Bezzeg megijjedtek most a kállai vitézek s a polgárokkal együtt a főkapitányhoz járulván, kijelentették, hogy készek inkább mind egy lábíg világgá bujdosni, semhogy bosszújokra és gyalázatokra a Kállay nemesek torzsalkodó szomszédjai, leigázott jobbágyai legyenek. *Lónyay András*, a ki már Pozsonyban időzése alatt bőségesen informálta a nádort Kálló állapotjáról, megbiztatta őket, hogy ne tartsanak semmitől, s mikor meghallotta, hogy *Thurzó György*, részint azért, hogy a végvárat megvizsgálja, de legfőképen, hogy Báthoryval személyesen találkozzék, az 1610. év tavaszán *Kassára* érkezett, terjedelmes emlékiratot küldött hozzá, melyben előadván a város keletkezésének történetét s kimutatván egyfelől a hely országos fontosságát,

¹⁾ Szilágyi Sándor: *Báthory Gábor története.* 299. l. — *Történelmi Tár* 1880 évf. 321. l.

²⁾ «Tavaly is Kállóban addig veszekedének az hajdukkal, azt is magának (t. i. Báthorynak) kellett lecsendesíteni és saját jószágával Kállóért contentálni, a végre hogy Magyarországnak azt a kis szikrát is megoltalmazná. *Országos Levéltár.* Acta Thurz. fasc. 11. nr. 12.

³⁾ 1609. évi 57. t. cz.

főleg most, mikor a hajdu, mint «*természet szerint való ellenség*» örökösen fenyegeti a király birodalmát, másfelől a Kállay nemzetiség kivánságának — meggyőződése szerint — jogtalan voltát, arra a következtetésre jutott, hogy ha a várost a *vártól* elszakasztják, akkor a véghelyet is bátorságosan odaadhatják s ő felsége «az Tiszán innen való földtől is bucsuját vegye», már pedig nem méltó, hogy *két nemes ember* kedvéért, még ha szinte igazságuk volna is — az országnak romlása és kárvallása történjék.

Lónyay András főkapitánynak fölöttébb érdekes és tanulságos előterjesztését, valamint a vitézlő rendnek es városi polgároknak a nádorhoz benyújtott folyamodásait, az alábbiakban közöljük :

Lónyay András kállai kapitány a nádorhoz.

Mivel hogy kegyelmes uram Nsgdnak ott fenn Posonban létemben is sokat emlékeztem az Kálló állapotya felől, sőt némely embereknek elméjeket látván mire voltak hajlandók, messze lakván Kállótól és nem értvén abból nagy fogyatkozását és kárát következhetni országunknak, akartuk azert, hogy az Nsgd böles ítéletire rendeltetett ennek megtartása, mert a ki országot nem birt vagy igazgatott, nem is tuggya az helyet megbecsülni mire való és mi haszon lehessen benne, de minthogy az Ur Isten Nsgdat ide hozta, szemeivel láttya dolgát, megértheti és állapottyát mindenről halhattya, nekem is felőle a mi tecczésem rend szerént Nsgdnak írva be attam.

Ő felsége nem adhattya Kállót meg az Kállay familiának, mert az nemes országnak eszében veven ez előtt való üdőkben az Tiszán innét való földnek pusztulandó állapottyát, egy tanácsból és egy akaratból csinálták ez alkalmas helyen az török ellenség ellen Kállót, kinek fundálásához annyi kedve volt az országnak, hogy az bódog emlékezetü *Báthory Miklós* maga is példát akarván másnak mitálni, nem szánta az ásóval az földet hánni, kit az ország oly nagy szorgalmatossággal csinált akkor, ki ki minden erejével rajta volt, kinek fundálása most is bizonyosságot téssen magáról. Így azért ha akkor az nagy elméjü embereknek tecczett ezt megépíteni

és szabadsággal megékesíteni, most két nemes ember kedviért vagy el hadni pusztulni országunk romlására vagy penig szabadságában megháborítani az vitézek innen kimenésekre, nem méltó, sőt megerősíteni és vitézlő renddel építeni kívántatik ; kire nézvén ő fsge ha el nem vötte meg sem tartozik adni ilyen kárára az országnak, kiben ha valami vármegyék követe egymásra való képest az kállai familiának instantiájokra ő fsgénél törekettek is, ha ez helyet meglátnák és állapottját értenék, nem hogy megadása felől törekednének, de sokkal inkább azban ellenkeznének az *Kállay* familiával.

Az Kállay familia Kálló városát kéri ő fsgétül. Kálló városának penig az helyen csak egy ház sínes, egy ember sem lakik, hanem aznak az városnak a telekén, ki az török miá pusztult el is, most füvel az vitézlő rend, kit ha ő fsge megadna, soha itt az vitézlő rend el nem élhetne, mert nem volna lovát hol csak egy nap is tartani, most penig az más ember földére nem szabad füvelni menni, és ugyan nem is bocsátának az vitézlő rendet messze az vártól, füvelő helye penig Kállónak sohul az régi város helyénél több nincsen, kit ha az vártól ő fsge el ad az várat is bizon oda aggya.

Az mely várasa most vagyon Kállónak az csináltatott egyszer is másszor is az vitézlő néptül az vár mellett az végre, hogy majorságokat ott tartották mind lovas és gyalog, házok népével együtt, mert az vár azoknak mind bevételére elégtelen, hanem csak szükségnek idején fegyveres nép szokta az várban szorulását : azért ezt az várost az vitézlő rend csinálta, palánkját építette és árkát ásta, kiben számtalan keresztyén atyánkfiát oltalmazták meg, magoknak nagy vérek kiontásával és kárvallásokkal s' néha rabságra vitetésekkel is megtartván vitézül ez helyet ez ideig minden ellenség ellen, kire nézvén nem méltó hát ezektül ez jutalmas és böcsültre méltó vitézektől házokat és örökségeket elvenni és haszontalan embereknek adni, kiknek azon körül való jószágok is mind elveszett és pusztult volna, ha ez vitézektül ezen helybül nem őriztetett volna.

Az mely piacot penig kívánnak soha birodalmok benne nem volt, mert a mint a városát, hogy soha ez mostanit nem birták, így ez kis piacot is csak az vár kapuja előtt az várbeliek szükségére

csinálták volt az kapitányok akarattából, hogy az vitézlő rend messze eledeliért és borért messze ne járjon, kinek vásár birót az várbeliek közül tartottak mind ez óráig és az kapuról vigváztak reá is, hogy ha mi háború rajta esett a piacon ottan megfogdos-ták a kapusok és így semmi háború rajta véghez nem mehetett, ha pedig azt ők bírnák, az nemesség, ottan övé lenne az vásárbiró, az vitézeknek nagy gyalázattal, bosszújával és kárával és az két fél között gyakran háború, ember halál és vagdalás esnék, az lator el konaznék (?) az nemesekhez való biztokban, ki hogy nem mint az szerént következnek, jobb volna itt ő fsgének semmi praesidio-mot nem tartani, mert semmi jó belőle nem jőne ki.

Az várost kéri, elhitetvén másokat, hogy övék volt, mely város soha övék nem volt sem jobbágyok rajta nincsen, mert ha azon várost bírná népével egyetemben, mely övek volt mind népes-től, talám ő fsgének kellene velek valami jót cselekedni, de ezben az városban lakók közül senki ő jobbágyok nem volt, hanem az vitézlő népnek oltalmára nézvé az török előtt, messzül az Alföld-ről szállott ide az kösség és itt az ő fsge vára alatt más helyen és nem az ő régi városok helyén telepettek meg szegények, melyről az római császár ő fsge is erős parancsolatot adott volt az hódolt-ságról felfutott kösséget, hogy befogaggyák ide, kiket már most ő fsge, hogy adna másnak, ha az ő fsgek biztatására szállottak ide, ki nélkül az vár egy órában sem lehet, mert az egynehány emberen kívül ez talpalatnyi föld és csak egy ház sincsen ehhez az ő fsge és az ország végházához, mely város ha eddig nem volt volna tiz-szer is elpusztult volna az vár, nem praestálván az vármegye az gratuitus labort, mindenkor avagy néha jó idejében az vagy az mint kellene egészben, ha aprólék építéssel penit (így) az nagy romlá-soknak eleit az város nem venné, míg az szolgabiró elfutosná az vármegyét addig le omlana az vár oldala, az mint eddig való sok példáink megmutatták, azért semmiképpen az kösséget ő fsge el nem szakaszthattya ez helytül, ha adná pedig ő fsge is, más alá ezek magokat nem adnák, mert nem voltak soha ezek ő jobbágyok, nem is lesznek és így az vár alól el pusztulván sem azoknak sem ő fsgének haszna benne nem lenne, kiváltképen az várnak nagy kárával esnék, sőt magáét ő fsge ezeknek, országának s' végházá-nak nagy kárával adni miért volna köteles, azon kívül a mit bir-

nak is jószágot innen az ő fsge várából az ő fsge vitézi oltalmaz-
zák, kik csak azt sem tuggyák az mi kgvimes urunknak megszol-
gálni, nem hogy ő fsge azon instántiájokra az maga sajátját adná,
kiknek ha az földökön építettett az erősség és az ő földökre, pásitt-
jokra szállott az vár mellé le az messzül futott község, megbecsül-
vén azt az puszta teleket vagy *vár al földet* ő fsge eleget talál nekik
olyat érte adni, de az ő kevés pássittjoknak nevével az egész gyüle-
kezetet akarják övékké tenni, nem gondolván azzal, mi kára lehet
ez országnak és ő fsgének abban, ha az vitézlő nép ezen megbusu-
land és az végház ez állapotban meg nem maradand.

Azért sincsen módgya ő fsgének Kállót ki eresztteni kezéből,
hogy ez igen végház, ki mind Erdélyre, Törökországra ör álló hely
s' kiváltképen az egész hajduság környülötte vagyon,¹⁾ hogy ha
penig az várost más erőtlen nemesség is birná, az királyon kívül
akármilyen rossz rend befogatatnék az városban és az ő fsge szolgálái
sem mire nem vigyázhatnának miattok, mert akármilyen titkon csele-
kednének valamit is azok az felemás emberektől ki nyilatkoznék és
az ő fsge szolgálái azok miá semmi dolgokban elő nem mehetnének.

Nem bocsáthatja ő fsge ezért is más ember kezére Kállót,
mert sok költségével és vitézi halálával, kárával mentette meg az
hajduságtól, mely hajduság az ő fsge szolgáláival éjjel és nappal
veszekedett és mint az természet szerént való ellenség ellen egy-
más ellen strásálkottanak, harczoltanak és egymást öldöklötték,
most penig egy urasok levén ő fsgének minden dolgaiban alkalmat-
osságal szolgálhatunk, de ha az erőtlen nemesség kezében akadna
ez hely, akármilyen szín alatt ismét be színlené az hajdu magát, hogy
már jobbágyi levén, végre alkalmatossága lenne hozzá az urat
nyakon kötné, tizszer nagyobb bajt, but, kárt és gondot hozna az
ő fsge igaz és hű várbeli szolgálainak és így az első veszedelemnél
nagyobb lenne az utolsó.

Mínhogy eleitől fogva mind az kapitánnak, hadnagynak ez
az Kállay familia, kiváltképen *Miklós* gyűlölöje volt, miként az

¹⁾ Húsz év múlva is 1631-ben az őrség azt írta a nádornak, hogy
«imnár Kálló oly állapotban vagyon: mind török ellen s' mind Erdély ellen
s' mind hajdu ellen a Tiszán innen ez a *portus*» (*Hadtört. Közl.* VII. évf.
637. lap.)

városban valami részt bírna azonnal csak az várbeliek ellen is hajdut fogadna az városra a minthogy most is faluin fogadoz és tartóztat azok közül is az kik az itt való ő fsge szolgálainak marhá-jokkal fel töltöztek és naponként bosszújokra házokban laktak, és így az ő fsge szolgálainak nem kellene tovább vigyázni csak óhatnák magokat azoktól.

Azért sem adhattja ez helyet meg ő fsge, mert az mely vitézek ezben ez helyben eleitől fogva szenvedtek, sok károkat vallottak, rabságot türtek, az ő fsge kegyelmességében teljes remén-séggel lévén házokat is sok elhatta, és attá és az vár mellett szer-zett örökséget, mint ország és király végháza alatt, az végre, hogy az életét az hűség mellett itt fogyassza el, szántása minden esztendőben itt vagyon, sőt az kinek csak szállása vagyon itt is, csak két lova legyen is, mással egyben fogta és szántásával tengeti magát, ritkán jöven az ő fsge fizetése élhel-halna meg, ha azzal magokat nem táplálnák. Hogy ha pedig az város és annak földé az Kállay familiáé lenne, annak utánna földet a kinek akarna bosszujokra az vitézeknek és gyalázzattjokra, annak adnák, az sok nemes ember ott foglalná a földet a hol akarná és minthogy igen sovány hely ez az Kálló az vitézljő rendnek az földnek javában semmi nem jutna, ki felől ha szintén valami fogadást tenne ez familia is annak az vitézljő rend nem hihet, mert ez néhány esztendőben, hogy az hajdutól ezen ez földön megszanthatott az vitézljő rend, soknak közzülök az ő más falusi telekekre kellett menniek szántani és báron velek az föld felő laz vitézljő rend megalkutt is, sőtől készen meg szántott földét ez Kállay Miklós elvötte és az ellenségünknek az hajduknak attá bosszunkra, gyalázzatunkra, sőt az fölött néme-lyet be vitt fogva az urainkban nem tudván tölle tartani és san-czon bocsájtá el az tölök kilenczedében meg vött földekért és nem különben kilenczölette mint a jobbágyát benne. Az minthogy most is szomszédásunkban lévő telekeit, kiket ez előtt kilenczedében éltek az vitézek tölök eitiltották és élni nem hagyják, azzal is akarván innen az vitézljő rendet idegeníteni, az mely telekeinek soha ő hasznát nem vötte volna, ha ezek a vitézek nem örzötték volna.¹⁾

¹⁾ Az őrség 1631-ben is azon panaszkodik, hogy nem bír megélni,

Nám az nemes ország most végezett arról is, hogy az Tiszán innen való földben szabad dispositiója volt Bocskay fejedelemnek. Bocskay fejedelem pedig ezt cum privilegiis az hajduknak bizonyos summában inscribálta volt, kit ő fsgé az mi kglmes urunk nagy árron, sok törekedéssel s' gonddal követi által vött vissza az hajduktól, lám az erdélyi fejedelem ő fsgé is azt írta és izente, hogy az mi kglmes urunknak és nem másnak attá meg Kálló városát sőt az Kállay familia Kállóért, hogy instált az erdélyi fejedelemnél is hasonló válaszok lött, hogy azt a hajduktól az maga saját jószágán *Beszerményen* megválván az mi kglmes urunknak meg attá, hát sokszor való nagy igazsága vagyon ő fsgének Kálló városához, kit nem tartozik megadni ő fsgé földé veszedelmével senki- nek, kiváltképpen minthogy sem ő fsgé sem antecessora semmit el nem vött, hanem az ország, ha azért akkor az országnak úgy tezczett, most *desplicere non potest*.

Ő fsgé pedig magánál tartván ez helyet haszna oly lehet benne, hogy sok végházához annyi nincsen, mert ha bizonyossan ő fsgé számára kezdik az várost birni és itt osztán nem lészen az Kállay nemesektől félelmek, ez minden felől meggyül, az egész Alföld reá gyül az óltalomért, mely város meggyülvén ő fsgének csak Isten tudgya mennyi buzát nem adnak csak tizedében is, korszomájának is pedig nyereségéből jó gondviseléssel alkalmas részét gyalogjának el tarthatja, az város népe várat, huszár várat, két vármegvénel bizony nagyobb haszonnal tarthatja építéssel. Ez felől holmi jó legény vagyon ő fsgé neve alá ide jó és erős hüttel kötelezván magát ő fsgének, életét itt fogyattja el az hűség mellett, itt azért ő fsgéé lévén az vár és város, annyi hada lehet ő fsgének, hogy ez egész Tiszán innen való hajduságnak félelmére lehet, sőt egyébb szomszéd nem barátinknak is.

Végezetre egy summában, ha ő fsgé Kálló városát az vártól elszakasztja az várat is odaadgya s' az Tiszán innét való földtől is bucsuját vegye, lám az egri káptalannak az választ tevé az nemes ország, hogy ha *Eger* megszabadul residentiajok azoknak ismét ott legyen. Igy ezek sem kívánhatnak egyebet, ha *Szolnok, Gyula*

se szántóföldje, se erdeje, s a szomszéd nemes urak birtokát béreli vagy kilenczedében szántja (*Hadtört. Közlemények* VII. évf. 636. l.).

és *Szent-Miklós* megszabadul az Kállay familiáé lehet mind vár és város, akkor az ő fsge végházának tovább kell lenni és az vitézeknek itt tartások sem kívántatik hanem Szolnokban, kit aggyon meg Isten.

Nagyságod azért kegyelmesen gondolkodgyék ez meg írt okokból, mint ter az Kálló megadásához ő fsge és az ország kára nélkül, mivel Nsgd az végek megtartására a minthogy köteles, így megtartani inkább és nem szabadságában megkissebbíteni tudgyuk igyekezük.

(Országos Levéltár Acta Thurz fasc 3. m. 20.)

1610. ápril 16. A kállai vitézek Thurzó György nádorhoz.

Szolgálatunkat irjuk Nsgdnak mint kegyelmes urunknak, Isten Nsgdat éltesse, megáldván jó egészséggel és szerencsés állapottal.

Az Nsgd elérkezését hallottuk, kinn Istennek hálát adtunk és kérjük ő felségét, hogy Nsgd idejövetele legyen szerencsés és hasznos, ki mind az Istennek nevével dicséretére legyen s' mind hazánknak megmaradására s' nekünk is Nsgd jó akaró szolgálainak minden fogvatkozott igyünknek helyére állatására.

Sok törekezésünkkel és esedezésünkkel mi is kértük menni Nsgdhoz az mi urunkat kapitányunkat több atyánkfiával együtt, kik által Nsgdnak minden állapotunkról bőségesen izentünk s' fő képen itt ez helyben megmaradásunk felől, holott tudgya azt Nsgd kegyelmes urunk, hogy az mely rendnek megmaradása nincsen, egyéb dolga is annak mind semmi. Értöttük azt is, hogy az Kállay nemesség elfutván az vármegyéket akar Nsgnál törekedni, hogy az mi saját helyünk, melyet mi építettünk az ő fsge vára alatt, nekik adassék, ki ha történnék tuggyuk azonnal keserves bucsu adatik nekünk, kik itt sok időtől fogva vérünk hullásával szolgáltunk édes hazánknak és az felséges királyoknak, kik minket eddig szabadságunkban megtartottak és az országnak megmaradására senki kedveért ez helyet meg nem bántották, mert nincsen itt az Kállay nemeseknek sem jobbágyok sem épületek egy talpalatnyi is, hanem az mi véres verítékünkkel egynehány futott alföldi néppel építve

tartottuk ez helyet, melyet város neve alatt mintha övé volna kéri az királytól ő felségétől, kinek való képen való állapottyát megértheti Nsgd kapitán urunktól és az mi Nsgdhoz választott atyánkfiaitól, alázatosan könyörögvén Nsgdnak mint kegyelmes urunknak, tekintse meg az mi állapotunkat és az generalisinknak sok fogadásokat, kik minket ez helyben biztatásokkal az végre tartottak sok kárunk elszenvedésével, hogy végre megnyugossszanak, már idő nap előtt ne kellessék az mi épületünkből, kit vérrel tartottunk eddig, Nsgd idejében és gubernatiójában kibujdosnunk, mert mi ez Kállay nemesekkel soha egy helyben nem lakunk, mert most távolv létökben sem lakhatunk miattok békével, eluntatván vármegyék kapitányunkat is generalisunkra az sok panasszal s' néha illetlen szókkal is. Azért Nsgd mind ezekről s' mind több dolgaink felől bocsássa kapitán urunkat és az mi Nsgdhoz küldött atyánkfiait hozzánk kegyelmes válasszal, kinn szívünk nyukhassék meg és szolgálhassunk urunknak ő fsgének, Nsgdnak és hazánknak ennek utánna is minden időben kedvesen és hűségesen. Nsgdt kérjük mint kegyelmes urunkat, hogy az mi régi jámbor szolgálatunk és fizetésünk is legyen meg. Tarsa meg az Úr Isten Nsgdat sok esztendeig jó szerencsés egészségben, minden Nsgd jóakaróival egyben. Datum ex Kalló die 16. mensis aprilis Anno 1610.

Nsgdnak jó akaró szolgálái, szolgálunk Nsgdnak
Az kállai lovas és gyalog vitézek mind
fejenként.

Kivül: *Illustrissimo spectabili ac magnifico domino domino Comiti Georgio Turzó etc et.*

(Ü. o. fasc 41. m. 4.).

Kálló város polgárai a nádorhoz.

Kegyelmes Nagyságos urunk, akarók Nsgdnak alázatosan jelenünk, hogy nagy sok üdötől fogva az felséges római császár és az mostani kegyelmes urunk királyunk kapitányi és kállai vitézi bizattatására messzül a török birodalomból ki egyébb helyekről futottunk volt az kállai vár alá, holott sok nyomorúsággal szenved-

vén szolgáltunk ő felségének az királynak és az várat építettük az mint mi töllünk lehetett és egyéb terhét is ő felségének az mint illet viseltük. Mely vár alatt lakó hajlékokat építvén örökséget szerzettünk, mostan úgy értjük az Kállay nemzetség ő felségétől és az országtul kért bennünket és kívánniák, hogy Nsgd ő kglmek kezében adna bennünket, kiben Nsgd ellen kegyelmes urunk mi ellent nem tarthatunk, csak akarók Nsgdnak alázatosan megjelen-tenünk, ha minket Nsgd más kézre bocsát, mi az nap ecczersmind városul ki megyünk, mert mi nemes ember jobbágyi nem voltunk soha, sem ő kglme az Kállay nemzetségé, hanem a király ő fsge oltalma alá futottunk volt és építettünk volt nem az régi Kálló helyén, hanem másutt az vitézek között az vár alatt. Ha azért Nsgd bennünket eddig való szabadságunk szerint ő felsége szá-mára meg nem tarhat, az mi atyánkfiai csak az Nsgd kegyelmes választ várják általunk, mi oda megyünk az hol oltalmunkat találjuk, eddig is Kapitány Uram biztatott bennünket, de más felől ezek ijesztettek és nem merünk gyülekezni, az ki volt inkább is az hir hallván közöttünk menten megyen. Azért Nagyságos kegyelmes urunk, Nsgdul alázatos biztató és bizonyos kegyelmes választ várunk.

Nsgdnak alázatosan szolgálnak az kállai városbeli birák és polgárok kicsintül fogván nagyvig.

(Országos Levéltár Act. Thurz. fasc. 3. m. 20.).

Thurzó György nádor 1610 május 9-én érkezett *Kállóba* s minthogy az erdélyi állapotok felől már útközben gonosz híreket hallott, és az emberek széltére beszéltek, hogy *Báthory* Magyarország ellen készül, részint a Lónyay által előszámlált okok, részint a vitézek fenyegetőzése, hogy pusztán hagyják a várat, meggyőz-tek őt arról, hogy a Kállay nemzetség kívánságát teljesíteni ilyen körülmények között nem volna tanácsos. Azon igyekezett tehát, hogy jó módjával, békességesen intézze el a dolgot és fölszólította a nemes urakat, hogy fogadjanak el a városért cserébe, más meg- felelő jószágot. Ezek azonban sehogy se akartak rá állani és kifo-gásaikat a következőkben terjesztették elő :

1. Mivelhogy az mi eleink — úgymond — azt sok szolgálattal és nagy vérek hullásával találták, kiről sok szép privilegiumok vagyon, főképen pedig nemzetek is *Nagy Kállóról* vagyon és ha szinte mást akarnának venni is, annak donatióit sok pénzen kelletnék kiváltani, mint egy ujonnan adott jószágnak donatiójaért.

2. Mert minden jobbágyok Kállóba, akármi kicsin urára való bosszuságból befutna és az mint most, ennek utánna inkább beszőknének és ő felsége számára, ki katonaságra, ki drabantságra, ki jobbágyságra beadná magát és így az Kállay familiának minden jószága pusztán maradna.

3. Hogy így mind az Kállay familiának és Szabolcs vármegyének s' többeknek is nagy kárára ez Kálló városa úgy megrakodtatnék, hogy most is körülette való pusztá telekeinek földeit, erdejét, mezejét nem óhajtják, ez után annál inkább nem óltalmazhatnák és így mivel Nagy Kálló s' mind körülette való jószágok övék lenne, és az miben most vagyon jószágocskájok, abba sem maradhatna.¹⁾

Tagadhatatlan, hogy a földes uraknak, a saját szempontjukból igazságuk volt, minthogy azonban az 1609. évi 57. t. cz. csak oly föltétel alatt rendelte el a város visszaadását, ha abból a *végvárnak* semminémü kára és veszedelme nem következhetik, a nádort pedig a főkapitány által előadottak és bizonyára a helyszínén tett tapasztalatai is, az ellenkezőről győztek meg: a Kállay familia most sem tudott zöld ágra vergődni, mert Thurzó György — az ország érdekét tartván szeme előtt — az őrség és a polgárok javára döntötte el az ügyet.

Annak utánna a vitezek, fogadásuk szerint még hivebben szolgálták a királyt, és Kálló vára, ámbátor csak sánczokkal, földhányásokkal, töltésekkel megerősített *fa alkotmány* vala, a következő 1611. esztendőben, mikor Forgách Zsigmond támadásával Magyarország és Erdély között kitört a háború, a mint *Lónyay András* megjósolta, valósággal félelmére volt a hajduknak, Szathmár, Bereg és Ugocsa vármegyének őrálló bástyája, a

¹⁾ Act. Thurz. fasc. 3. nr. 20.

szabolcsi nemességnek pedig, Isten után — egyetlen oltalma vala.¹⁾

Legjobban tudta azt *Nagy András* hajdu generális, a kinek a kállai őrség egyszer-másszor sok bosszuságot okozott, midőn a környékbeli urak jószágait pusztította s' a magyar királyhoz tartó vitézeket az erdélyi fejedelem hűségére kényszerítette. Föl is tette magában, hogy visszaadja a kölcsönt s' 1611 október 20-ika körül valami gyülevész török csapatokkal egyesülvén, nagy véletlenül a vár alatt termett, ostromolni kezdé, s' már-már el is foglalta, mikor *Thurzó György* nádor a tokaji táborból *Széchy Tamást* 3000 főnyi lovas és gyalog haddal a szorongatott őrség segítségére küldé.

«Tegnap előtt estve — írja a nádor *október* 25-én feleségének, által költöztetvén őket az Tiszán, noha strázsája volt Nagy Andrásnak egynehány száz lovas itt körülünk túl az Tiszán, de az sem vette eszében; tegnap hajnalban (október 24.) azért megütvén az hajduk Kálló alatt való táborát az mieink, nekünk adta az Úr Isten az diadalmat és táborokat felvervén, lövő szerszámokat elnyerték, Kállót megszábadították, sok hajdut törököt levágván és rabbá tevén, az mieinkben csak 10 vagy 12 az szegény legényekben veszvén . . kiért legyen áldott, dicséretes az Úrnak szent neve mindörökké».²⁾

Nagy András elszaladt, mert mint *Thurzó György* mondá, még nem érkezett el büntetésének órája, de *b. Molárd János*, a hadi tanács elnöke, megértvén, hogy az ostromló hajduk között török is feles számmal volt, szemrehányást tett azért a budai pasának, mivel, úgymond, leveleiben a két hatalmas császárok között való békesség megtartását ígérgeti, mindazonáltal «az ő felsége pártosának, Báthorynak, titkos és nyilvánvaló segítséget ad, neki

¹⁾ Történelmi Tár 1895. évf. *Közlemények a b. Perényi cs. levéltárából.*

²⁾ *Thurzó György* levelei nejéhez II. k. 296. l. A kállai őrség 1631-ben panaszojja a nádornak, hogy «mikor Nagy András föltámadott vala a hajdusággal, akkor is Kállót megszállotta vala, városát tőből kiégette, 8 ezer marháinknál többet hajtottak el a hajduk.» (*Haltört. Közl.* VII. évf. 635. lap.)

és az ő hajduinak efféle békesség törésben és méltatlan dologban pártjokat fogja, magát ezáltal efféle békesség törésben részessé teszi, mely dolog sem az jó szomszédsághoz, sem az Nsgd fogadáshoz nem illendő, ki sem tetszik ebből, . . . hogy N. az hatalmas császárijától megerősített békességhez tartaná magát».

A jó úr minden haragját és bosszuját kiöntötte a türelmes papiron Báthory ellen, a kit ő felsége — úgymond — mint *jobbágyát*, gonosz cselekedetiért már eddig is megbüntetett volna, ha a török méltatlanul pártját nem fogja. Persze mert *Forqách Zsigmond* támadásának kudarczát Bécsben a török beavatkozásának tulajdonították, holott a basák még jóformán fel sem készültek akkor, mikor már a kassai kapitányt csufosan kiverték Erdélyből.

Majd áttérvén Kálló dolgára, melynek megszállása — úgymond — magában véve is elegendő volna arra, hogy a király a békét megszegettnek tekintse, következőképen folytatja :

«Az végház Kálló nem Erdélyben, hanem Magyarországbán vagy on s' még is az törökök Nsgd vitézi, Báthory hajduival egyetemben hatalmasul megszállották, vélvén Báthoryt . . . ekképen Magyarországbán ő felsége ellen megtartani, háborúságot és hadat indítani . . . Ezeket . . . nem ok nélkül az én kegyelmes uram és az ő hivei eszokban tartják és Nsgdat én általam erről találattják meg, hogy azokat az törököket és tatárokat, az kik az Báthory hajduival rablottak, valóságos képen megbüntesse, az pártos Báthorynak ő fsge ellen semmi segítséget ne adgyon, mindenkiben az békesség articulushoz tartsa magát». Végezetre igéri, hogy a király még most az egyszer megkiméli őt és nem fog panaszt emelni a portán, sőt ha ezután barátainak barátja, ellenségeinek ellensége lészen, kegyelmére is számíthat.¹⁾

De már erre csakugyan nem volt szüksége a budai basának, ámbátor a küldött ajándék fejében, mert annélkül nem igen lehetett közelébe jutni, minden jót ígért és szokása szerint esküdözött, hogy a békerontókat, mások elrettentő példájára, irgalom nélkül megbünteti. Bizonyosra vehetjük azonban, hogy a török vitézek-

¹⁾ Act. Thurz. fasc. 18. nr. 17. A nádorhoz küldött másolat.

nek egyetlen hajukszála sem görbült meg a miatt, hogy Kállót megpróbálták, sőt a basa ezután is adott segítségét, hol titkon — hol nyilván *Nagy Andrásnak*, ha a német király ellen valamit akart indítani, és a generalist még akkor is pártfogolta, mikor már az erdélyi fejedelem halálra kerestette.

A linczi békekötés értelmében a Bethlen Gábor által bírt 7 vármegye I. Rákóczy György birtokába került, ezek között Szathmár és *Szabolcs* oly módon, hogy halála után fiaira szálljon s' mikor II. Rákóczy Györgyöt a török megfosztotta fejedelemségétől, Leopold 1659-ben szerződésre lépett vele az említett két vármegye visszaadása iránt, kötelezván magát, hogy azok jövedelmét átengedi Rákóczynak, *Szathmár* és *Kálló* őrseit pedig a sajátjából fizeti.¹⁾ De a fejedelem, abban a reményben, hogy a törököt kiengesztelheti, nem tartotta meg a szerződést, *1660 június 6-án* történt halála után azonban *Souches* tábornok tüstént elfoglalta a megyéket és Kálló várát német őrsgel rakatta meg. A bujdosók több ízben ostromolták Kállót, de sikertelenül, mert mióta *Várad* elesett különös gondot fordítottak e fontos hely megerősítésére, kipróbált, vitéz emberek felügyeletére bízták, hogy úgy ne járjanak, mint Bethlen és öreg Rákóczy György támadása idején, mikor a magyar kapitányok az első fölszóllításra capituláltak.

A bujdosók ügye Thököly Imre vezérlete alatt szerencsés fordulatot vett és a török az 1681. év derekán, Apaffy Mihály erdélyi fejedelem hadait is táborba parancsolván, nagyobb szabású háborút indított Leopold ellen. Az egyesült sereg *september 18-án* már Kállóhoz szállott és a fejedelem levelet írt a kapitánynak, hogy adja föl a várat. De *Amenzaga János Kristóf*, a kiről Teleki Mihály később azt mondá, hogy Hektor vitézi közé is oda illenek, visszaküldé a levelet azzal az üzenettel, hogy «nem értek magyarul, jó osztrák vagyok!»²⁾

¹⁾ Berényi Györgynek adott instructio. (Gr. Berényi Itár a N. Muzzeumban.)

²⁾ «Serenissime Princeps! Hungaricam linguam non intelligo, sum bonus Austriacus.»

Erre aztán az ostromlók fölguytották a várost, a vár falait pedig nagy erővel lövetni kezdék, gondolván, hogy az ágyú szót majd csak megérti a német. *September* 23-án hajnalban a janicsárok megvették a *huszárvárat*, de az örség másnap nagy diadallal visszaverte a rohamot, a mi felett aztán olyan bolond kedvük támadt a németeknek, hogy a *fő czajbert* egy pohár bort köszöntött ki a várból az ostromlók egészségére, és abban a pillanatban egy janicsár golyó elhordta a vállát. Végre *september 25-én* mikor megtudták, hogy *Caprara* elhagyta a rakamazi sánczot, és segítségre sehonnan sem számíthattak, egy hétig tartó hősiek védelem után, kiküldék a dobost a várból, hogy most már kapitulálnak. A főkapitány pedig, a ki, az ostromban részt vett Czegei Vass György szavai szerint «*vitészséggel és hadi praktikákkal bizony teljes és tudós*» ember vala, átadta a kulcsokat a fejedelemnek, a ki aztán Serédy Benedeket rendelvén mellé, nagy becsülettel egész Tokajig kísértette.¹⁾ Négy esztendő mulva azonban, mikor a «kurucz király» szerencsecsillaga már tűnő félben volt, a német hadak ismét elfoglalták Kállót a magyaroktól, de akár kuruczok, akár labanczok birták, nem volt abból a Kállayaknak semmi hasznuk.

Mert az 1635. évi 81. t. cz. elrendelte ugyan, hogy ős jószágaikért megfelelő kárpótlást kapjanak, s' minthogy ezt a törvényt nem lehetett vagy nem akarták végrehajtani, az 1638. évi pozsonyi országgyűlés bizottságot küldött ki a végből, hogy a Kállay nemzetséget *záros határidő* alatt birtokba helyezték; de addig huzták-halasztották a dolgot, míg I. Rákóczy György hatalmába kerítette a várat, a régi földesurak igazságával pedig semmit sem gondolt.

Hosszú idő mulva, 1723-ban, a rendek megújították a pozsonyi országgyűlés határozatát,²⁾ de sikertelenül, mert a törvény végrehajtása, valami okból mindig elmaradt s a Kállayak a század vége felé már azzal sem vigasztalhatták magukat, hogy az ország meg-

¹⁾ Czegei Vass György és László naplói. Közli *Nagy Gyula* (Magyar Történeti Emlékek. II. osztály. Irók. XXV. k. 16., 17. l.).

²⁾ 1723. évi 79. t. cz.

maradásáért fosztották meg őket javaiktól,¹⁾ mert a török világ régen elmúlt, hanem hát az udvari *kamara*, meg a *Neoaquistica Commissio* nagyobb ellensége volt a magyarnak még a pogánynál is.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

¹⁾ Kállay Miklós írja 1620 martius 11-én *Károlyi Mihálynak*, arra vonatkozólag, hogy *semjéni* praedikatummal titulálta: «De uram nem tartom igen nagy gyaláztatnak, mert Istennek hála . . . ha Nagy Kálló *pro permansione Regni* elvétellett tőlünk, még is vagyon egy Kis Kállónk etc. etc. (Gr. Károlyi oklevéltár IV. 158. lap).